

LÁSZLÓ F. FÖLDÉNYI
HVALNICA MELANHOLIJI

prevedla Gabriella Gaál

VSEBINA

ZAČETEK: LEŽÉ NA HRBTU 11

UVOD

- Melancolía 19
- Onstran znanja in občutenja 20
- Ujeta v mite 24
- Melanholičen embrio 27

SKRIVNOSTNI KAMNITI BLOKI

- I. Dürer obišče Giorgioneja v ateljeju, in ko vidi *Nevihto*, ga premaga globoka melanholija 35
- II. Et in Arcadia ego. Lepo izklesan kvadratni grob 45
- III. Dürerjev polihedron: skrivnostni kamniti blok, ki bi lahko celo poletel 53
- IV. Stanley Kubrick naprej kleše in polira Dürerjev polihedron 64
- V. Ekskurz: Roditi se v smrt ali se roditi ravno prek smrti, kot se je zgodilo junaku Stanleyja Kubricka. Instalacija Hansa-Petra Feldmanna: 100 let 71
- VI. Bližajoča se tema 78

KAPELA

- I. Kapela brata Klause 85
- II. Ko prostor postane doživetje 91
- III. Zgradba, ki je enako zadržana do odrešitve kot do njene odsotnosti 96
- IV. Ekskurz: Kos pohištva 102

MELANHOLIJA ANSELMA KIEFERJA

- I. Vidno in nevidno 111
- II. Melanholični red angelov 114
- III. Hipatija 121

MEJE TELESA

- I. Pod tetovirnim strojem 129
- II. Čigavo je telo, če ne od tistega, ki v njem prebiva? 136

FRANCIS BACON

- I. Atelje Francisa Bacona: žarišče duha 147
- II. Kot da se osebnost rodi pred našimi očmi: portreti Francisa Bacona 153

OBJOKOVALEC KINA

- I. Objokovalec kina 165
- II. Objokovalec filma 178
- III. Beuys, Viola in ostali 188
- IV. »Dejanja in trpljenje« svetlobe 193
- V. Richterjev vitraj 201

KOZMIČNA TIŠINA. GIOVANNI SEGANTINI NASLIKA KMETICO, KI VLEČE SANI V ENGADINU 207

MICHAEL H. PARKINSON SE UTELESI, VSTOPI V LITERATURO, NATO S POMOČJO W. G. SEBALDA PRESTOPI NA TRAMVAJ ŠT. 56

- I. Norwich, poleti 1974 217
- II. Na tramvaju št. 56 224

KONEC: DVA PARA OČI 231

LITERATURA 237

SEZNAM SLIK 245

»Oh, jasna luna ti ...
... ti umrljiva nisi,
zato ni mar ti teh stvari.
A vendar ti samotna romarica večna,
ki venomer razmišljaš, morda ti razumeš,
kaj je to življenje,
kaj ti vzdih, to trpljenje,
kaj je smrt, to večno izgubljanje
oblike, to izginjanje s sveta,
ta umik pred družbo,
ki nam draga je bila?
In prav gotovo ti poznaš,
kaj vzrok je vseh stvari, in vidiš sad
teh juter, teh noči
in časa, ki neustavljivo, tiho mimo nas beži.
... in zvezde gledam, ki na nebu gor' žarijo,
razmišljam sam pri sebi:
le čemu vse te lučke,
čemu to brezmejno obzorje,
ta globoka, brezbrežna sinjina?
In vsa ta neizmerna praznina in jaz?
Tako razmišljam sam s seboj
o prostoru brezmejnem in ponosnem
in o brezštevilnih bitjih v njem;
pa o vsem tem delu in o gibanju
nebesnih, zemeljskih stvari,
ki neprestano krožijo
pa se naposled vrnejo le tja, od koder so prišle.
Zaman, jaz smisla in sadov tega
uganiti ne znam. Ti pa,
nesmrtna mladenka, za vse to gotovo veš.«

Giacomo Leopardi: *Nočna pesem pastirja, blodečega po Aziji*
(prev. Marta Filli)

»Zdaj se je povsem znočilo: svetloba se je razblinila, zamenjala jo je nenaravna temá. Več kilometrov naokrog ni bilo nobene javne razsvetljave in luna še ni vzšla. Ostajale so zvezde. Čudovite zvezde iz mladosti, ki jih kasneje malodane nikdar ne gledaš, medtem ko one še naprej sijajo, njihova luč je zrnata in nemirna, četudi v najvišjem spokoju. Njihovo nenehno migljanje je bilo kakor govorica. Ki se ji je nenadoma pridružila bratska govorica koncerta čričkov, bližnjega in neskončno oddaljenega. Kaže, da sta obe govorici hoteli brez postanka ponavljati eno samo, a neizčrpno idejo: preveč preprosto bi si bilo predstavljati, da nakazuje žalost in smrt; bila je bistveno več; bila je čista vednost, skrajno pomenljiva misel, toda brez predmeta.«

Pier Paolo Pasolini: *Nafta* (prev. Gašper Malej)

ZAČETEK: LEŽÉ NA HRBTU

Nisem opazil, da sem utrujen. Toda telo me je opozorilo. Odšel sem na vrt in poiskal s soncem obsijano mesto v travi, ugotavljal sem, kdaj bo krošnja najbližjega drevesa zakrila popoldansko sonce, ki se je hitro spuščalo. Razgrnil sem odejo in se ulegel z nogami proti soncu.

Toda zaradi utrujenosti nisem mogel mirovati. Roke sem premeščal sem in tja; sklenil sem jih pod glavo, jih prepletel na trebuhu, potem sem levo položil ob telesu na tla, desno pa potisnil pod zatilje. Čez nekaj trenutkov sem roko, ki je ležala na tleh, položil na trebuh. Potem sem obe položil na zemljo. Tako se mi je zdelo najudobneje. Medtem pa so moji prsti in mišice živeli svoje življenje naprej; tudi oni so si zaželeli udobja. Tako so se mi nadlahti nekoliko obrnile navzven, mišice pa so se sprostile. Ampak zdaj so ubogljivost odrekli sklepi, prstni členki in zapetiji. Življenje, ki je pobegnilo iz drugih delov rok, se je v obliki drobnih, nehotenih gibov preselilo vanje. Na te najmanjše, skorajda neopazne trzljaje niti hote ne bi mogel vplivati. Moje roke so tako počasi same od sebe našle svoj mir. Enako se je zgodilo tudi z nogami. Nekoliko sem jih skrčil, da sem s koleni napravil most nad travo; potem pa sem jih iztegnil, najprej eno, nato drugo; ko sem iztegnil obe, sem telovadil s stopali, v upanju, da bo rahlo kroženje primerno sprostilo nožne mišice tudi nad gležnjema. Toda mišice so se napele, namesto da bi se sprostile. Telo se je vznemirjenosti otreslo samo od sebe. Nogi sta se nekoliko razprli, stopali sta se rahlo nagnili na stran in drobni mišični gibi so ju toliko časa usmerjali, da sta postali negibni.

V travi ležeče utrujeno telo je neodvisno od mene izbralo najprimernejšo lego. Dolgo je oklevalo. Le takrat se je umirilo, ko se me je, nekoga, ki se ima za lastnika tega telesa, še več, ki neomajno verjame, da je tako zelo istoveten z njim, da brez njega sploh ne bi obstajalo, dokončno osvobodilo do najdrobnejših vzgibov, vključno z najnežnejšimi

in najbolj skritimi površinami kože. Medtem ko sem postajal negiben v pešajoči sončni svetlobi, so se mi misli zgostile v upanju, da se sonce ne bo kmalu približalo drevesnim krošnjam, ki mečejo senco. Toda medtem ko se jim je bližalo, je upanje napolnila ščemeča nestrpnost pričakovanja, da bi se končno, ko je postalo srečanje krošenj in sončnih žarkov neizogibno in je površina kože prej kot oči začutila, da se je kakšna veja priplazila v sončev obod, ščemenje razširilo in bi celo bolj kot v nemotenem sijanju sonca začel uživati v trenutkih svetlobe, pomešanih s senco. Morda pa sploh ne v tem, ampak v pričakovanju, ki ga ni mogoče stopnjevati, ki celotno telo podreja najsilnejšemu trepetu, ki spominja na zadovoljitev, da bi v dokončni senci, ki se priplazi čez kratek čas, spet prišlo k sebi in postalo spet moje, jaz pa bi se zaradi nepričakovanega posedovanja telesa stresel, skrčil, začel premikati in bi kmalu vstal.

Toda zaenkrat je sonce še sijalo in me je telo od premika do premika puščalo samega. Šele ko je postalo negibno, se je pomirilo; takrat, ko sem nehal čutiti, da obstaja. Če bi me zdaj vprašali, ne bi znal povedati, kako držim roke, noge, glavo in niti tega ne, v kakšnem odnosu so; ali se noge dotikajo ali so nekoliko razkoračene, ali držim prste iztegnjene ali skrčene. Seveda sem se zavedal, da moram telo vendarle imeti. Zavedanju pa se ni pridružila nikakršna gotovost.

Moje telo je počivalo. Da bi to lahko storilo, se me je osvobodilo. Ko sem poskušal namestiti roko, po možnosti v najudobnejšo lego, sem jo jaz usmerjal; ni čudno, da se je trenutek pozneje izbrani položaj izkazal kot utrudljiv in sem poiskal novega. Poskušal sem sam od sebe najti najudobnejšo lego; a postal sem tako utrujen, da so se vsi hoteni premiki, ki bi bili sicer naravni, izkazali za izčrpavajoče. Iskal sem premike; toda ni bolj utrudljivega od iskane naravnosti. Izbrana lega rok ali nog zaradi golega dejstva, da je bila izbrana, postane čedalje težja, tako zelo, da lahko že preprosto ležanje postane kmalu neznosen preizkus moči.

Počival sem, samemu sebi navkljub. Kot da so se mi udje poravnali z zemljo. Trebuh se mi je ugreznil; želodec, jetra, črevesje, celo ledvice so se nagnetli in udrli, sledil jim je lok trebušne stene. Moje telo se je preoblikovalo. Začelo se je oddaljevati od mene. Le tla so zadrževala notranje organe, da ne bi padli iz mene. S hrbtenico sem imel opraviti toliko kot z drevesno vejo. In zemlja, namesto da bi kot nevtralna tla ostala ne-

opazna, je zdaj služila za oporo. Čutil sem, da sem se spustil nanjo z vso težo in da se poskušam hkrati odtrgati tudi od sebe.

Medtem ko sem ležal in poskušal z nehotenim zadrževanjem dihanja ohraniti občutek ravnovesja med jazom in telesom, ki je jaz name-ravalo zapustiti, sem se zares znašel zunaj sebe. Videl sem, kako ležim na nekoliko obledelem, na robovih razcefranem pregrinjalu, v travi, pri vznožju mlade breskve, nedaleč od lešnikovega grma, od koder se od časa do časa dvigne roj povsem drobnih žuželk in mrčesa, da bi obkro-žil, raziskal in spet sebi prepustil ne tleh ležeče človeško telo; videl sem, kako se je moja glava nekoliko obrnila na stran, obe roki sta se ob trupu prilegali travi, stopala so bila obrnjena nekoliko navzven; opazoval sem podplate, površini kože, ki sta pri kosteh malce obledeli, nista pa še otrdeli, čeprav ne bi mogli reči, da sta še živi; ko sem gledal doslej neznani red gub, zarez in črt, nisem več opazoval samega sebe, ampak neko tuje telo, tisto nepozabno telo, ki tudi danes živahno živi v meni in sem ga ugledal v otroštvu, ko sem se med potjo na športno igrišče ozrl v eno od pritličnih oken klinike. Takrat sem videl prvo truplo v svojem življenju, golo, s stopali obrnjeno proti meni. Brez besed sem zaostal za tovariši in se nisem mogel odtrgati od prizora. Ne vem, kaj me je bolj uročilo: golota ali izročenosť telesa. Ne spomnim se, ali je bilo moško ali žen-sko; vem pa, kakšna je bila njegova koža, podplati, kolena, kakšne gube je imelo, kako so bile prepletene roke, spominjam se rumeno bele, otrdele kože na nožnih palcih, pred očmi imam z belo oljno barvo pobar-van, mestoma oguljen kovinski rob pregledne mize, vzorčast povoščen prt pod telesom, in spominjam se tudi stika telesa in platna. Na poseben način se je to vpilo vame ne samo kot prizor, ampak kot spomin na neki okus in vonj. Truplo sem opazoval čez zastekljeno okno in ne bi smel zaznati nobenega vonja. Kljub temu me je začel preganjati neki vonj in nekoliko pozneje, že na športnem igrišču, sem med nepričakovanim gi-bom začutil, da čuden vonj izvira iz moje dlani. Svojo zaprepadenost in grozo sem lahko pred drugimi skrival le z največjo možno mero samo-obvladovanja. Odšel sem si oprat roke, kar sem večkrat ponovil; nisem si jih umil le z milom, ampak sem jih drgnil celo z zemljo. Toda vonj se je pojavil vedno znova, še stopnjeval se je, čutil sem ga tudi naslednji dan. To ni bil vonj trupla, ampak smrti. Nihče drug ga ni mogel čutiti,

samo jaz, pa vseeno bi trepetaje prosil nekoga, naj mi povoha dlani, ali je vonj res prisoten. Prizor s truplom in moja odkrita radovednost sta me navdala z občutkom sramu. Vonj se je širil samo od mene. Prek njega je postalo zaznavno vse tisto, kar se je v meni začelo mešati po prizoru mrtvega telesa. To je bil vonj otroškega telesa, ki se ga je dotaknila smrt. Izviral je iz duše, iz take globine, da je prepojil tudi telo.

14

Spominjam se tudi, da si istega večera, ko sem se ulegel in sem popustil neki neubranljivi privlačnosti, čeprav z odporom, da sem večkrat povohal svojo dlan, nisem upal uleči na hrbet. Bal sem se držeti telesa, kot jo je imelo dopoldansko truplo, bal sem se položaja telesa, ki je spominjal nanj, najbolj pa sem se bal zasuka stopal pod podobnim kotom. Začel sem se premikati v temi; tako dolgo sem se premetaval, da sem na koncu vseeno ležal kot mrlič. Vmes sem si ovohaval dlan. Bil sem še nezrel otrok. Pozneje sem se stanju, ki sem ga takrat čutil v temi, najbolj približal med erotično vznburjenostjo. Prevezela sta me golota odraslega telesa, ki sem jo lahko nemoteno opazoval, in negibnost mrtvega telesa, do katerega mi ni bilo treba imeti odnosa. Iz mene se je dvigal vonj njegove smrti; tudi moje telo je pod odejo popustilo njegovemu telesu. Pozneje sem mislil, da sem se z vajo biti mrtev pripravljaj na naslado; nato je to zadušil dvom, da je morda ravno obratno in je pravzaprav naslada priprava na smrt.

Med opazovanjem svojega telesa, ležečega v travi, sem prepoznal mrliča, v drži telesa pa otroka, ki ga je mrlič začaral. Videl sem, da držim stopala enako kot telo na pregledni mizi; videl sem, da je enaka tudi barva najinih podplatov, nohtov, celo kože, ki obdaja nohte; videl sem, da me moj ugreznjeni trebuh dela enako izročeneega kot njega, in videl sem tudi, da zdaj ne bi bil sposoben vstati: bolje je biti tako, vodoravno, sploščen z zemljo. Videl sem, da sem telo. Eno samo telo. Telo, ki izvorno ne želi pripadati nikomur in ki ne potrebuje niti mene. Samo jaz potrebujem njega; jaz se trudim za vsako ceno ohraniti odnos z njim; jaz ga obravnavam kot lastnino in jaz postanem nemočen, če vidim, da živi svoje samostojno življenje. Ljubosumno opazujem njegovo staranje, propadanje ali zgolj spreminjanje.

Utrujeno telo, ki se je uleglo v travo, me je postopoma prepuščalo sebi. Spuščajoč se notranji organi so me opozarjali, da je telo vedno na-

menjeno v drugo smer kot jaz. Naj naredim kakršenkoli gib, vedno moram uporabiti moč. Ta moč se lahko uveljavi samo nasproti nečemu. Kot da bi moral ves čas nekaj držati zgoraj; z vsakim gibom zanikam ugrezanje, težnost. Ne pravijo zaman, da duh leti: poleti visoko in poskuša vzeti s sabo tudi telo. Dejavno telo, naj se ukvarja s čimerkoli, je potrditev življenja; živi proti gravitaciji, s tem, ko pride v navpični položaj, jo poskuša odpraviti. Življenje se usmerja navzgor. Pristrižena krila so neuspeh v življenju. Začne se širiti nemoč, na nas nalaga težo šibkosti, potrnosti, utrujenosti. Človek se takrat zlekne, sesede, uleže. Počiva. Pusti, da je njegovo telo izključno tisto, kar je: telo. Človek se osvobodi samega sebe, da bi se telo našlo.

15

V navpični legi je težko počivati, niti spati ni mogoče. Če postanem zaspan, se moram uleči. Nisem več gospodar svojega telesa; potem ko se me je osvobodilo, se telo umakne v svoj svet, v katerega nimam vstopa: jaz ga ne osvetljujem. Takrat okončine postanejo težke, telo postane utrujeno. Med ležanjem v travi, ko sem v duši bežal pred bližajočo se senco, se je v meni vse spuščalo navzdol. Na zemljo sem se spustil s tako težo, kot bi se hotel iztrgati iz sebe. Želel sem postati eno z zemljo; z zemljo, ki ustavi padajoča telesa. Moje telo se je uklonilo sili težnosti, gravitaciji, ki ga je vlekla v globino. V zemljo, čeprav je ta za telo smrt; v globino, katere skrajnih mej še nihče ni videl, ki je globlje tudi od najglobljega groba; tja, o čemer imamo le blede slutnje in s čimer nimamo nobenih izkušenj. Neskončna globina je privlačila moje telo. Tudi travnata zemlja je bila zanj ovira, in če bi lahko, bi jo pretrgal. Globina preizkuša vsa utrujena telesa; tako privlačna postane, če se duša ne obvladuje več; nagovarja me, če postanem zaspan in utrujen. Toda njen glas spregovori od znotraj, kot se je tudi otroški vonj smrti širil iz mene.

Slutimo, kam je usmerjena gravitacija. Slutimo tudi, da mora naš planet razpolagati s središčno točko. Kar je enako nedoumljivo kot geometrijska točka. Ali dejansko obstaja središčna točka, ki ne pozna gravitacije? Ali obstaja meja, v primerjavi s katero je vse »izven«? Čim odločneje si prizadevamo v mrežo naših misli ujeti točko, proti kateri vse pada, tem očitneje bo, da jo iščemo zaman: vedno smo izven nje. In če nas posrka, je ne moremo več iskati: istovetni smo z njo. Telo, predano privlačni sili globine brez dna, ne pada več. Ono samo postane prepad. Izročeno je sili

težnosti, ki daje čutiti svojo premoč izključno prek njega. Utrujeno telo se loči od duše, ki se želi razdružiti; postane tako težko kot zemlja in poskuša postati eno s tistim, iz česar je vzeto. Postane tako kot osamljeno nebesno telo; kot zvezda repatica, ki, gnana od svoje notranje moči, orje po vesolju, dokler je ne posrka drugo nebesno telo. Potem ugasne. Telo se giblje po zemlji kot zvezda repatica in čaka, da ga ta dejansko sprejme vase. Zmleto v zemljo, razsuto v prah se bliža skrivnostni točki, ki ga je privlačila od rojstva; k vzplamenitvi, ki je onstran vsega, kar si je mogoče zamisliti, stoji nad vsem, kar obstaja, in se v kakšnem izrednem trenutku, ki je kot polsen, zdi od vsega najbolj samoumevno.

Telo je prepad brez dna. Utrujeno telo, speče telo, ljubeče telo, bolno telo, mrtvo telo. Želi padati, ne da bi se nadejalo, da bo nekam prispelo. Truplo, prvo, ki sem ga videl v otroštvu, se je tako naravno prilegalo pregledni mizi, kot da je to njegovo poslednje poslanstvo. Bilo je kot planet, ki ga nobena sila ne more odvrniti od njegovega točnega in skrivnostnega tira. Ničesar ni, kar bi človeka bolj uročilo kot uresničenje. Tudi sam se nisem mogel otresti tega prizora. Tistega večera sem nejasno čutil, da lahko skrivnost telesa, ki se je popolnoma zaprlo vase in je spominjalo na gladko zloščen obmorski kamen, razvozlam le, če mu postanem podoban. Čar smrti bi lahko prelomila samo smrt sama.

Človek lahko do samega sebe zrasede, ko vstopa v nepretrgano temo, ki vlada v mesu, drobovju, žilah, črevesju, organih, sem začutil tega sončnega dne, ko je mreža, ki drži ujeto moje bitje, postala tako očitna in so bili med njenimi vozli moja trenutna utrujenost, prizor trupla iz otroštva in neubranljiva sila težnosti. Ležal sem z nogami proti soncu, v smeri, v katero si prizadeva sleherno življenje. Moje telo je pritegovala globina onstran zemlje. Od moje glave do podplatov se je razprostiral lok, ki je združeval temo spodaj s svetlobo zgoraj. Negiben sem ležal, užival sem toploto sonca in z naslodo sem se predal težnosti zemlje. Opazoval sem, kako se sonce približuje krošnji breskve, ki je občasno vztrepetala. Tako sem čakal na senco.

UVOD

**(MELANCOLÍA – ONSTRAN ZNANJA IN OBČUTENJA – UJETA V
MITE – MELANHOLIČEN EMBRIO)**

MELANCOLÍA

Pred leti sem veliko noč preživel v Španiji in sem z avtobusom potoval iz Madrida v Guadalupe. Moj prvotni cilj je bil Cadiz; toda ko se je na avtobusni postaji izkazalo, da je pred kratkim odpeljal zadnji avtobus, sem pogledal na tablo z odhodi in z nenadno, še meni nerazumljivo odločitvijo kupil vozovnico za Guadalupe. Kmalu smo zapustili mesto in potovali proti jugu, čedalje globlje v notranjost Španije. Videl sem pokrajine, ki jih doslej nisem nikoli. Zemlja je bila rdeča, povsod so ležale manjše in večje skale, pokrajina se je mestoma zdela kot kamnita puščava. Včasih sem imel občutek, da se pravkar začenja umirjati neka geološka katastrofa, ki pa še traja. Kot da bi neka neznana volja hote trpinčila zemljo. V pokrajini je bilo nekaj globoko odbijajočega, še posebej v primerjavi z drugimi, bolj civiliziranimi področji Evrope. Počutil sem se kot nekdo, ki se je brez povabila nekam vsilil in so ga spregledali.

Avtobus je bil natrpan. Pred mano je sedela mati s tremi otroki; njihova koža je bila tako temna, kot da so iz Afrike, toda njihove poteze so bile evropske. Neki moški je iz kartonske škatle vzel lubenico, odrezal kos in jo začel srebaje jesti. Njen sok se je stekal nazaj v škatlo. Poskušal sem ugotoviti, kam si briše roke, a mi ni uspelo. Oči mlade ženske so žarele, kot da so iz dragih kamnov. Dvigovale so se skoraj iz njenega obraza. Verjetno je bila iz Andaluzije; na njenem obrazu so se mešale mavrske, judovske in iberske poteze – te sem namreč razbral. Bila je mlada, a se je že začela vidno starati. Moral sem se premagovati, da je ne bi ves čas gledal. Spredaj, nekaj sedežev za voznikom, je starejša ženska igrala na kitaro in pela. Nekaj potnikov se je priključilo petju. Glasba je odzvanjala, v refrenu pesmi pa se je vedno znova ponavljalo: »melancolía«.

Beseda, ki sem jo že veliko let prej izbrisal iz zavesti, kot da bi bila tabu, je nepričakovano spet dobila smisel. Sedel sem na avtobusu, ki je vozil čedalje bolj na jug, pokrajina je bila vedno bolj divja, ljudje so vzbujaali vtis, da sploh niso več Evropejci. A zato sem jih še bolj čutil kot so trpine. Oddaljeval sem se od civilizacije, vračal sem se nazaj v zgodovinskem času. Pa tudi v geologiji. Medtem pa sem se počutil čedalje bolj domače. Kot da bi bil tudi sam določen trenutek, bežna sekunda geološkega, kozmičnega časa – ali bolje brezčasja. Zaradi tega je začelo tisto,

kar v svojih budnejših trenutkih imenujem »jaz«, izgubljeni konture. Kot da bi bil odkrušek, ki ga niso od nekod odlomili, ampak je v svoji okruženosti cel in popoln. Videl sem kristalno jasno, da je tudi zorni kot, s katerega je vseeno, ali pravkar obstajam ali ne. Kajti če obstajam, je univerzum pač popoln zaradi tega, če pa ne, pa brez tega. Moj obstoj ničesar ne prispeva k že tudi sicer popolnemu univerzumu; neobstoj pa je še od tega manj zaznaven. Dojemati se popolnoma ravnodušno in medtem ne čutiti ne bolečine ne grenkobe, kvečjemu čuditi se: da, to je melanholija. Vsaj zame, sedečemu na avtobusu proti Guadalupu, je to pomenila v trenutkih, ko je odzvanjala glasba, jaz pa sem gledal ibersko žensko.

ONSTRAN ZNANJA IN OBČUTENJA

Hvalnica melanholiji. O njej sem veliko razmišljal, še več pa prebral. Toda medtem ko sem razmišljal o melanholiji in se ukvarjal s knjigo, sem se poskušal izogniti vprašanju, o čem pišem. Saj je po navadi takoj sledilo novo vprašanje: kaj pa je melanholija? Nanj nisem bil sposoben odgovoriti. Dajal sem izmikajoče se odgovore. Čeprav o melanholiji že desetletja razmišljam in sem o njej tudi že pisal. Kot da bi pojem melanholije zakril melanholijo samo. Besede izničijo tisto, o čemer bi morale spregovoriti. Čim bolj očiteno se zdi odgovor, tem močnejši je občutek manka, ki ga spremlja. Kajti takoj začnejo siliti v ospredje vedno novi in novi vidiki in ne pustijo, da bi se pozornost izostrila. Ko je na začetku 17. stoletja angleški znanstvenik Robert Burton pisal o melanholiji, je pretehtal vse na tem svetu, od matematike ali botanike in zoologije, astrologije, teologije, srednjeveške filozofije do ljubezni, vključno z antično literaturo ali celo praznoverjem, da bi na koncu povsod v vsem naletel na melanholijo. Njegova zajetna, več kot tisoč strani obsegajoča knjiga z naslovom *Anatomija melanholije* je o tej temi najdaljše napisano delo vseh časov. Toda kdor jo bo začel brati, bo čedalje bolj zbežan. In ko bo prišel do konca, ne bo znal povedati, kaj je melanholija, celo če je to že prej vedel, bo izgubil še to vedenje. Začel pa bo slutiti. Le da te slutnje ni mogoče uskladiti z vedenjem. Vedenje se vedno usmerja na nekaj. Slutnja ne daje možnosti za tovrstno distanco. Pri vedenju tako rekoč

prehitim predmet; pri slutnji pa predmet prehiti mene. Jaz sem mu prepuščen. Burtonovo delo to lepo ponazarja: med branjem postopoma izgubljam vedenje o melanholiji, medtem pa se neopazno ujamem v past melanholije.

Obstaja veliko občutkov. Obstajajo sreča in obup, strah in tesnoba, upanje in potrtoost. In tako dalje. Vsak občutek lahko opišemo. Če pa slišimo besedo »melanholija«, za trenutek prisluhne vsak – tudi tisti, ki sicer druge (potrtoost in strah, veselje in zamaknjenost ter drugo) pusti mimo ušes. V melanholiji je neki presežek. Težko bi izrazil, kaj je to; ampak prav zaradi tega presežka se melanholija lahko pojavlja povsod. Ne samo v potrtoosti, ampak tudi v uglašeniosti; ne samo v žalosti ali dolgočasju, ampak tudi v veselju ali zamaknjenosti. Tako v letargiji kot v koncentrirani pozornosti. »Zares, prav v tem svetišču vse slasti / oltar Otožnosti je skrit,« je napisal John Keats v svoji pesmi *Oda o otožnosti* (prev. Andrej Arko). Pojavi se lahko celo v najbolj nasprotujočih si občutkih. Iz česar lahko sklepam le, da je več kot zgolj občutek.

Onstran znanja, a tudi onstran občutka. Ni čudno, da jo je, odkar se je pojavila v evropski kulturi, ves čas zasledoval sum. V očeh Grkov so bili melanholiki najodličnejši, hkrati pa tudi najbolj ogroženi posamezniki. V srednjem veku so melanholijo imenovali hudičev vzglavnik, melanholike pa so imeli za brezdelneže, v hujših primerih so jih obtožili brezboštva. A hkrati so bili melanholiki tudi preveč vneti verniki, ki v svojih celicah ne počnejo nič drugega, kot samo molijo. V isti sapi so tudi umsko bolne in navadne norce ožigosali za melanholike. V renesansi je večina izjemnih umetnikov veljala za melanholike; melanholija je bila kriva za njihovo nesrečo, bila je tudi razlog obupa in čedalje pogostejših samomorov. Pozneje, vzporedno s pomeščanjem, še posebej pa v obdobju industrijske revolucije, sta oznaki melanholije postali lenoba in zdolgočasnost, ker sta se poskušali zoperstaviti čedalje močnejšemu družbenemu pritisku. Tisti, ki se niso hoteli vključiti v splošno sprejeto igro družbe, so veljali za melanholike. Zaradi podobnega razloga je s koncem 18. stoletja tudi genialnost postala merilo melanholije, saj se je tudi ona družila z nepredvidljivostjo, s tem, da se oseba ne more in niti neče prilagoditi prav nobenemu predpisu. Ne želi se umestiti.

Melanholija pomeni dobesedno črni žolč. Črna barva pa usmerja pozornost na temo. Na to, da je v njej vedno prisotna temna senca danega sveta, ne glede na to, kje se melanholija pojavlja in kaj menijo o njej. Je nekaj, kar moramo potisniti iz dnevne zavesti, saj če ji bomo dali prostor, bo zmotila vsakdanji red stvari. Tako je bilo v antiki, v srednjem veku, tako je bilo v renesansi, pa tudi pozneje. In sumničavost do temne melanholije je še posebej močna od stoletja svetlobe, od razsvetljenstva naprej. Saj če je onkraj znanja, potem smiselno tudi spodkoplje veljavno znanje. Ali pa ga obda s senco dvoma. Melanholik ne zaupa končnim razlagam, zato ga nemelanholiki obtožujejo, da se je odrekel razumu, da nima potrebnega in smiselnega uvida. Naša civilizacija že več kot dve stoletji počne vse, da bi jo nekako držala na vajetih ali pa celo razveljavila.

Od prve polovice 19. stoletja so jo začeli po Evropi napadati, pojem sam pa zožili na njen spremljevalni pojav, na depresijo. Prej je depresija veljala za eno od podzvrsti melanholije; od sredine 19. stoletja se je to obrnilo, melanholija je postala podzvrst depresije. Kierkegaard ju v svojem dnevniku uporablja še kot sinonima, in kot opaža, je t. i. »duhovna potrtošt« tesno povezana z genialnostjo. Seveda ne oporeka, da je duhovna potrtošt tudi breme in ima opraviti tudi z duhovno omahljivostjo (»mentalno instabilnostjo« – Kierkegaard 1978, str. 253). Toda za danskega filozofa duhovna potrtošt ni toliko telesno-duševna bolezen kot pa civilizacijsko stanje: »Nedvomno in nesporno je, da je naša doba doba duhovne potrtošti [...] Duhovna potrtošt je pravzaprav rezultat nemira in vznemirjenosti, ki se bosta končala v prekipelem uporu.« (Kierkegaard 1978, str. 264–265) Duhovna potrtošt je temna senca za moderno civilizacijo značilnega večnega nemira in nepotešljive vznemirjenosti. Razumljivo je, da je civilizacija svojo tlečo depresijo prenesla na melanholike, na tiste, ki niso želeli in ne želijo sodelovati v tej neskončni gonji. Po splošnem prepričanju ni bolna civilizacija, ampak ravno nasprotno, bolan je tisti, ki to civilizacijo vidi kot bolno. Tako so melanholijo, ki je vedno nudila široko razlago bivanja, zamenjali za relativno dobro opisljivo depresijo in si jo prizadevali omejiti na simptome, ozdravljive z zdravili. Nemški psihiater Emil Kraepelin je leta 1896 pojem »melanholija« dokončno izpustil iz svoje sistematike in je namesto

nje uporabil besedo »depresija« (cf. Shorter, str. 82). Nekaj let pozneje, leta 1904, pa je Adolf Meyer, ameriški psihiater švicarskih korenin, na sestanku New York Neurological Society predlagal, naj ne uporabljajo več izraza »melanholija«, »ki sugerira znanje nečesa, s katerim ne razpolagamo, in ki so ga različni avtorji različno uporabljali. Če bi za celoten razred namesto melanholije uporabili poimenovanje depresija, bi ta vnaprej označevala tisto, kar označuje vsakdanja raba izraza melanholija« (Taylor-Fink, str. 6).

23

Celo Freud, ki se je melanholiji približeval dobronamerno in se je pojma oklepal, je zožil njegov pomen. Njegovo leta 1917 napisano študijo *Žalovanje in melanholija* sem vedno prebiral z nezaupanjem. Freud je videl odločilno razliko med obema v tem, da je v nasprotju z melanholijo vzrok žalovanja znan. »Melanholijo bi torej na neki način lahko povezali z izgubo objekta, ki je odtegnjena zavesti, v nasprotju z žalovanjem, kjer izguba v ničemer ni nezavedna.« (Freud, str. 205) Freud je to razlagal tako, da je za žalujočega človeka izgubljen »samo« svet, za melanholika pa tudi »jaz«. Tako razlikovanje je izredno problematično. Freud je žalovanje opisal kot sicer povsem naravni pojav, stanje, ki je glede na to, da ima dobro opisljiv vzrok, razložljivo in utemeljeno oziroma se prilega tkivu sveta. In kot tako tudi je »normalen« pojav – ne povzroča zastoja v toku življenja, celo pripomore, da ta postane neoviran. O melanholiji vsega tega ni mogoče reči: po Freudu jo označuje odsotnost predmeta, in ker je tedaj prizadet tudi Jaz, lahko v njej prepoznamo sestro dvojčico tesnobe. Kdor je melanholičen, ni sposoben predelati izgube in ga ni mogoče »pripraviti do uvida«. Argumenti razuma se odbijejo od melanholika in zaradi tega se na koncu razpara smiselno tkivo sveta. Zato jo je tudi Freud videl kot abnormalno stanje, iz katerega pomaga le terapevtsko zdravljenje. »Pri žalovanju je postal reven in prazen svet, pri melanholiji pa je tak sam Jaz,« je napisal (prav tam, str. 205). S tem je izvedel togo in umetno ločevanje, ki mu je preprečilo, da bi iz melanholije izluščil globoko in široko razumevanje biti, česar ji v dveh tisočletjih niso nikoli oporekali. Freud je stanje melanholika obravnaval kot stanje jaza, ki mu svet stoji nevtrarno naproti. Pri tem je ostal ujetnik mehanicistične medicine z izključno naravoslovnim duhom. Svet je neživi predmet, ki je primeren (ali pač neprimeren), da človek na njem zadovolji svoje

želje. Pri razlagi melanholiije je Freud togo zoperstavil jaz in predmetni svet: vse se odvija v jazu, v primerjavi z jazom pa se zunanji svet umakne v nevtralnno nedotaknjenost. Tako pa je melanholiija izgubila globino in nesporno pozitivni pomen, ki ga je v evropski kulturni zgodovini imela več kot dve tisočletji. Freud jo je s svojega zornega kota razumljivo videl zgolj kot bolezen oziroma poškodovano stanje in jo je povezoval s psihozami oziroma nevrozami.

24

UJETA V MITE

Toda melanholiije niti več kot sto let trajajoča »zmagovita pot« depresije ni mogla odpraviti. Trmasto se ohranja, kar že samo po sebi opozarja, da gre za nekaj, kar se napaja iz korenin naše kulture. Ni se je mogoče osvoboditi, tako kot tudi nekaterih drugih pojmov ne, na primer besede »bog«, zaman je bog mrtev, ali pojma »veličina«, čeprav je skoraj dve stoletji idealno merilo povprečnost, ali »metafizike«, čeprav se celotna civilizacija združuje zaradi njene nasilne izključitve. Kot v njih je tudi v melanholiiji nekaj vznemirljivega – danes enako kot pri Grkih, v srednjem veku ali pa v baroku, kar je bilo tako iskreno zavezano smrti. Melanholiija namreč postavi vsakokratno kulturo v takšen lom svetlobe, ki ga, zaradi upravičene samoobrambe, večina ne želi opaziti. Melanholiija opozarja tako na nezanesljivost občutkov kot na nesmiselnost t. i. »končnega vedenja«. Naj si svoj svet uredimo še tako samozavestno, ta počiva na majavih in lomljivih stebrih. Naj se še tako trudimo vse skovati brezhibno in začarati svet v domačnostnega, je dom mogoče ustvariti samo sredi brezdomstva. Naj bo optimizem (kar lahko pomeni vero v boga, ali v vsemogočnost tehnike, ali v politične rešitve, ali v neskončno gospodarsko rast) še tako obvezna svetovna religija, se za njim kopiči množica vprašanj, na katera prav tako ni mogoče dati zadovoljivega odgovora, kot tudi na to ne, kaj je melanholiija.

Melanholiija je v vsakem obdobju pomenila nekaj drugega. Vsak je imel svojo melanholiijo, s svojo specifično, nezamenljivo podobo, ki je ni mogoče enačiti z melanholiijo prejšnje ali naslednje dobe. Zato lahko govorimo o srednjeveški, ali baročni, ali novoveški, ali antični melan-

holiji; vsaka je bila dobro ločljiva senca dane dobe. Toda za različnimi poročili vendarle obstaja skupni imenovalec, skupna poteza, namreč: melanholiki, naj so živeli kadarkoli, takratne ureditve sveta niso nikoli znali videti kot dokončne. Danes, na pragu tretjega tisočletja, je to še posebej očitno. Trenutna civilizacija ne samo da ni pustila belih lis za raziskovalce zemljepisa, ampak tudi na drugih področjih življenja ni pripravljena sprejeti nikakršne nerazrešljivosti. Neomajno verjame, da je mogoče prej ali slej najti razlago za vse, vse je mogoče rešiti, celo podaljšati življenje ali večnost zavesti. Vse je odvisno od ustrezne pripravljenosti in pripravnosti. Toda melanholik ne deli te splošne vere. Naj bo njegov žolč še tako »črn«, je varuh »belih« lis. Dovzeten je za nerešljivo in nerazložljivo, za tisto, kar načenja racionalne razlage sveta. Neznanega ne vidi kot nečesa, kar je mogoče s primerno pripravljenostjo prej ali slej odkriti in raziskati, ampak kot središče človeškega bivanja in mišljenja.

25

Melanholija danes: upor proti splošnim družbeno-civilizacijskim pričakovanjem. Upornike pa je najenostavneje obdolžiti, da so melanholični, žalostni ali slabovoljni. Čeprav se melanholik zaradi nekakšne slabovoljnosti ne ogiba sodelovanja v splošnem krogotoku sreče. Melanholija predvsem ni otožnost, slabovoljnost, ampak notranja moč, zaradi nje je človek pozoren na nekaj drugega, drugje odkriva tisto, kar so prejšnje civilizacije imenovala »bistvo«, in neumorno sprašuje po na videz samoumevnem in očitnem. Melanholija pomeni odprtost do metafizike v svetu, ki je napovedal vojno vsakršni metafiziki, saj jo vidi kot anahronistično, kot čudnost, ostanek preteklosti. Melanholija – z izrazom poljskega pesnika Adama Zagajewskija – je »vertikalno domotožje«, ki je še kako anahronistično v svetu, ki vzbuja izključno horizontalne želje in poskuša celotno civilizacijo zadušiti v oceanu predmetne kulture, v neskončni množici stvari, ki se kopičijo. Melanholik omenja »bistvo«, tudi če ne verjame v boga, kot brezveren vernik govori o esenci in se po tem razlikuje od prevladujočega mišljenja, ki prav tako ne verjame v boga (tak videz poskuša vzbuditi kvečjemu ob praznikih) in je v isti sapi iz svojega zornega kota pregnalo tudi »bistvo«. Veliki »greh« modernega melanholika je, da opazi, kako nenaravno in nerazumljivo je tisto, kar celotna civilizacija dojema kot naravno in samoumevno. Da sprevidi, da je cena rušitve mitov izgraditev novih. André Breton in Marcel Duchamp sta leta

1947 organizirala veliko razstavo z naslovom *Le surréalisme en 1947* in Georges Bataille je za katalog napisal besedilo z naslovom *Odsotnost mita*. Preberemo lahko: »Odločno pomanjkanje vere je neomajna vera.« (Bataille 1995, str. 171) Ta misel se je tako rekoč rimala z nekaj let zgodnejšo idejo Adorna in Horkheimerja, da je namreč razsvetljenje, potem ko je vse razkrinkalo kot mit, tudi samo zraslo v ogromen, neizogiben mit. Odrekanje mitu, natančneje odprava mita, je bil eden izmed velikih ciljev razsvetljenstva. Paradoksalno pa je, da medtem ko je svet oropalo tako imenovane mitične dimenzije, je nanj potegnilo nov mit – zaradi preprostega razloga, ker človek brez mitov ne more obstajati. Za svoje življenje se lahko zahvali prelomu, razpoki – iz nebivanja je zgrmel v bivanje –, in podoben prelom in razpoka ga tudi končata – iz bivanja zgrmi v nekaj, kar je prisiljen imenovati nebivanje, ker nima boljšega izraza. Neznano, ki je pred življenjem in mu potem sledi, je korenina mitične občutljivosti. Za to ni treba biti filozof; ta občutljivost tli v vsakomer, da bi v določenih situacijah vzplamenela in postala nenadkriljivo doživetje. »Zibelka se ziblje nad breznom,« piše Vladimir Nabokov v prvem stavku svojih spominov, »in zdrava pamet nam pravi, da naš obstoj ni nič drugega kot kratkotrajna reža svetlobe med dvema večnostma teme.« (Nabokov, str. 19)

Melanholija korenini v občutljivosti do tega brezna. Človeka naredi dovzetnega, da ne sprejme kot naravnega nečesa, v kar ga poskuša prepričati celotna civilizacija. »Tudi noč je Dan in tudi odsotnost mita je mit: najhladnejši, najčistejši, edino resničen,« piše Bataille v citirani študiji (prav tam, str. 172). Ta hladen mit čuti okoli sebe današnji melanholik na pragu tretjega tisočletja, hkrati pa mu je jasno, da je človeško življenje brez mita nepredstavljivo. Ravno zaradi naše zbeganosti, ki jo povzroča neznano pred življenjem oziroma po njem, bi se morali prijeti za lase kot baron Münchhausen in se dvigniti, da bi videli iz tistega, v čemer smo. Celo ta prisposoba je šepava, saj ne samo da moramo imeti uvid, ves čas bi tudi morali ostati v tistem, kar gledamo. Hkrati bi morali biti znotraj in zunaj, kar je enako nerešljivo kot videti 360 stopinj. Kaj takega se pojavi kvečjemu kot želja, kot idealen cilj, ki si ga človek vedno znova in znova zada in ki ga nikoli ne bo mogel doseči. Človek potrebuje Boga, na katerega lahko prenese to sposobnost – na vsevidnega, vsemo-

gočnega, ki je načeloma sposoben tistega, po čemer lahko človek zgolj hrepeni.

Občutek zaradi nedosegljive popolnosti ustvari potrebo po mitu. Melanholik se znajde v pasti. Jasno mu je, da živi sredi mitov, ki pred njim zakrivajo »pogled na« tisto, kar je onstran velikanskega oboka, ustvarjenega z miti, a mu je hkrati tudi enako jasno, da se v času svojega življenja iz teh mitov ne bo mogel izmotati. Biti človek pomeni živeti zaklenjen v mite. V tej zaprtosti lahko kvečjemu le hrepeni po tem, da zagleda tisto, kar je Hölderlin imenoval »Tart« in o čemer je Rilke napisal, da ga vidijo samo dojenčki, še preden bi jih odrasli obrnili, ali živali, ki nimajo zavesti o smrti. Melanholiku pa niti vera v »Tart« ne nudi tolažbe; tudi to je zmožen videti kot mit, ki si ga je človek izmislil zato, da bi se lahko z nečim tolažil. Melanholik torej živi v večkratnem stisku: predpostavlja sicer, da onstran mitov obstaja nekaj, čemur bi lahko rekli »neprikrito« ali »čisto« bivanje, ampak ker v svojem življenju nihče ni sposoben priti tja, je zanj vprašljivo tudi, ali nekaj takega dejansko obstaja – ali obstaja »tam čez«, ali obstaja »neprikritost«, ali obstaja »zrenje iz oči v oči«.

27

MELANHOLIČEN EMBRIO

Sredi 17. stoletja je zdravnik sir Thomas Browne, eden najbolj melanholičnih mislecev vseh časov, napisal dialog, ki ga vodita embria v maternici. Pisanje se žal ni ohranilo, celo to ni gotovo, ali ga je dejansko napisal. Omenja ga le v svojem delu z naslovom *Hydriotaphia. Pokop v urnah*: »Dialog embriev v maternici o stanju tega sveta lahko ustrezno ilustrira našo nevednost glede prihajajočega sveta, o katerem po mojem mnenju še vedno razglabljam zaprti v Platonovo votlino in smo v tem pogledu zgolj embrijski filozofi.« (Browne, str. 146) Embrio naj bi bil filozof? Gotovo bi mu tako rekli, če bi ga lahko vprašali, kako vidi svet. Saj bi podobno kot filozofi, ki ne prenesejo dvoma, pribil: Temen, topel, mehak, tekoč, pomanjkanja hranil ni, sam pa nima drugega dela, kot da čofota v tem praoceanu. In imel bi prav; le kako bi lahko vedel za kakoli drugega? Toda potem se rodi, iz zarodka postane človek, ki se čudi svoji nekdanji omejenosti in se smeje svoji prejšnji borbeni samozavesti.

Joan Carlile: Sir Thomas Browne, ok. 1641–1650.

Čprav, pravi Browne, med njim in nekdanjim embriom ni velike razlike, saj je enako samozavesten, kot je bil ta. Njemu podobno, ne da bi dopuščal dvom, izjavi, da svet nikakor ni topel, temen, mehak in tekoč, ampak je takšen, kot ga vidimo zdaj: trden, podreja se zakonu gravitacije, medtem pa je nebo modro, sonce sije, nato se pooblači, menjujejo se letni časi, vse okoli je mnogo predmetov in živih bitij in ljudi, ki se organizirajo v družbe, okoli nas je neskončen univerzum ali celo multiverzum, za nami pa prapok, pred nami pa ... kaj že? Mi pa se rodimo, nato umremo, tako kot nastane in nato mine tudi vse drugo. In tu nastopi sir Thomas Browne, ki ob taki samozavesti vpraša: Ali človek, ki je prišel na svet, ne sodi enako prenačljeno, kot je prej embrio? Kdo ve, ali ne obstaja naslednja, nova oblika bivanja, od koder se bomo na naše zdajšnje, tuzemeljsko bivanje ozirali enako, kot smo to storili prej, spominjajoč se

svojega embrijskega bivanja? Ne vemo. Ta ne-vednost je eden od neusahljivih virov vsake melanholije.

Tudi Samuel Beckett je pogosto razmišljal o embrijskem bivanju. Zatrjeval je, da je imel jasne spomine na to, kaj je preživel v maternici, spominjal se je celo tega, da se je njegova mati nekoč udeležila kosila, on pa je razločno slišal glasove in pogovor gostov. Mehka in temna toplota ga ni zapolnjevala s prijetnim občutkom, ampak ravno nasprotno, s trepetanjem in tesnobo. Še celo nedolgo pred smrtjo se je spominjal, da je bila maternica zanj past, zapor, od koder se ni mogel osvoboditi, kjer je jokal, naj ga izpustijo, a ga nihče ni slišal, bivanje ga je bolelo, pa proti temu ni mogel storiti ničesar. Ko so ga vprašali, kaj ga sili pisati, je Beckett odgovoril: »Čutim, da imam obvezo le do ubogega zaprtega embria ... To je najbolj grozljivo stanje, ki si ga je mogoče predstavljati, ker veš, da trpiš, a ne veš, ali obstaja kaj onkraj trpljenja, ali obstaja kakršnakoli možnost osvoboditve od tega trpljenja.« (Knowlson, str. 151) Beckett je imel občutek, da se po rojstvu ni mogel zavihetiti čez to maternično bivanje; doživil je, da je kar naprej v zaporu, od koder ga, dokler je živ, ne bodo izpustili na svobodo. Verjetno je zato rekel, da nekdanji embrio živi v njem nespremenjen, toda umorjen. S pisanjem ga je hotel oživiti.

Za Becketta ali sira Thomasa Browna je prapodoba seveda Platonova prispodoba votline. Živimo zaprti v votlini, zatrjujejo vsi, in čeprav obstaja življenje tudi izven te votline, pravo in resnično življenje je pravzaprav izključno tam, tega nikoli ne bomo spoznali, ker se ne moremo obrniti proti izhodu votline in ne moremo videti ven v svetlobo. Bivanje v votlini se nam zdi izključno in resnično, tako kot embriu življenje znotraj maternice. Platon je evropski kulturi ponudil pravzorec. Toda tudi pred njim so verjetno obstajali vzorci, ki jim je prilagodil svoje misli, kot so se takšni vzorci rojevali tudi po njem, med njimi krščanska mitologija, ki prav tako predpostavlja neko širšo bivanjsko formo od trenutno poznane. Vrsta je neskončna; gre za miselni vzorec, ki je neločljiv od človeškega bivanja. Človek je človek zato, ker je sposoben svoje bivanje občutiti kot zaprto in omejeno, ker slutiti, da je njegovo bivanje fragmentarno, in to v mnogokratnem pomenu besede: z rojstvom so ga iztrgali iz nečesa, od nekod pa ga odtrgajo tudi s smrtjo. Zato tudi okoliški svet

vidi kot množico fragmentov, ki jih nikoli ni mogoče sestaviti v pomirjujočo in sprejemljivo celoto.

Izkušnja fragmentarnosti je nujna, da bi se lahko v človeku sploh izoblikovala želja po popolnosti. Brez te ne bi dobil občutka, da je bivanje, v katerega se je rodil, še kako omejeno in ozko odmerjeno. Zaradi tega ga občuteno čudenje (ali osuplost ali bolečina ali morda ekstatično vriskanje) ločuje od vseh drugih živih bitij – tako kot po Aziji blodečega pastirja Giacoma Leopardija, ki zavida srečo svoji čredi, saj ne pozna dolgčasa in strahu pred smrtjo ter takih misli kot on:

30

»[...] in zvezde gledam, ki na nebu gor' žarijo,
razmišljam sam pri sebi: le čemu vse te lučke,
čemu to brezmejno obzorje,
ta globoka, brezbrežna sinjina?
In vsa ta neizmerna praznina in jaz?«

(prev. Marta Filli)

Ko opna počí in se v maternici – oziroma v tistem, kar nas obkroža –, odpre reža in se človek sooči s tem, kako ni gospodar svojega bivanja, oživi melanholija. Dokler se to ne zgodi, se umika in ne daje znakov o sebi. Toda kadarkoli je pripravljena napasti. Kajti razpoka ali raztrgani oziroma kriza v izvornem pomenu besede lahko nastane kadarkoli. Človek se tedaj sooči s tem, da bi bil rad vse, rad bi bil deležen tistega, kar v primerjavi s svojim omejenim bivanjem čuti kot neskončno veliko, a se v to vendarle ne more potopiti. In čeprav je biti vse nemogoče, se s tem vseeno ne more sprijazniti. To je melanholija. Upor in resignacija hkrati, nakopičena življenjska moč in sesedanje vase, navdahnjenost in ohromelost. Dejansko je onstran vedenja in občutenja. Ob tem se ne izkaže le, kako neznan je naše vedenje v primerjavi z neznanim, ki nas prekaša, ampak tudi, kako naključni in minljivi so naši občutki, ki smo jim prepuščeni. Melanholija nudi globok uvid, ki pa se, ker je usmerjen na neznan, pridružuje nevednosti. Medtem pa je sposobna sprejeti vase najrazličnejša razpoloženja in občutenja. Enako se lahko druží z žalostjo kot z vedrino, enako z veseljem kot s potrlostjo. A le za kratek čas; potem stopi preko njih, saj ne gre preprosto za občutek.

Kaj je torej melanholija? Nekaj, kar s poimenovanjem neha biti to, kar je. Prisotna je dotlej, dokler je ni mogoče zagledati; če jo zagledamo, je to zgolj njena meglena podoba. Bogati življenje; toda tisti, kogar dohiti, ima vmes vseeno občutek, da so ga opeharili. Melanholik občuti svojo melanholijo kot edinstven zaklad; medtem pa ne zna povedati, kaj poseduje. Ni čudno, da je vedno vzbujala sum. Svet dovoljuje videti tako rekoč z obrnjene strani, kar učinkuje rušilno. Melanholija je čisti anahronizem; kot da bi hotela obrniti – ali vsaj ustaviti – kolo zgodovine. In to tudi počne. Melanholik se ne sprijazni s trenutnim stanjem sveta, večno hrepeni po nečem več, po nečem, kar je onstran vsega. A medtem ga tudi od vernikov loči prepad; ne verjame v »onostranstvo«, ne verjame v odrešitev. Od tu hrepeni »tja čez«, medtem ko z vsakim živčnim vlaknom zanika, da bi »tam čez« dejansko obstajalo. Ne tu ne tam: melanholija oživi iz razpoke med njima. Je temna lisa na telesu vsakokratne civilizacije. Kot rdečkasta kamnita puščava, katere prizor me je iz avtobusa za Guadalupe dolgo spremljal.